

L'estandardització lingüística com a procés dialèctic

CARLES CASTELLANOS I LLORENÇ
Grup d'Estudi de la Traducció Catalana Contemporània
Universitat Autònoma de Barcelona

Les consideracions d'aquesta comunicació són el resultat de les reflexions de l'autor motivades pels estudis de traducció i els treballs entorn de l'estandardització en contacte amb llengües amb un grau divers de distància lingüística amb el català. Aquests contactes forçats entre realitats lingüístiques de diferent ordre han comportat treballs de comparació i de translació que han demanat propostes teòriques que exposaré d'una manera succinta.

Malgrat els esforços universals esmerçats en la seva codificació, la llengua com a fenomen social es troba sotmesa indefectiblement a la variació. Però la variació de la llengua no és aleatòria ni indeterminada, sinó que és una variació regulada per processos dialèctics, essencialment per una dialèctica estructural, la que posseeix cada llengua entre dos aspectes essencials de la seva constitució formal: l'estructura i la variació; i per una dialèctica social que existeix entre tot sistema lingüístic i el seu entorn extralingüístic. És dins aquest marc de dialèctiques múltiples que es desenvolupa l'estandardització.

La dialèctica que hem anomenat *estructural*, i que existeix entre els seus elements constitutius, es fonamenta en el fet que estructura i variació són simplement dos aspectes de la mateixa realitat sense els quals no existiria la comunicació lingüística com la coneixem: les estructures i els elements compartits de la llengua són la garantia de la viabilitat de la intercomunicació (els parlants es reconeixen en els aspectes comuns i generals en les diverses situacions comunicatives); i la variació és el que permet que la llengua posseeixi la capacitat creativa necessària per a adaptar-se a noves i variades situacions comunicatives.

Exposarem les implicacions d'aquesta dialèctica estructural en dos fenòmens del procés d'estandardització: en el fenomen inicial i complex de la individuació de la llengua com a varietat referencial, i en la relació que la llengua estàndard manté amb els seus dialectes en el seu funcionament ja establert.

Pel que fa a la dialèctica social, que també hem esmentat, cal assenyalar que és més coneguda i ha estat més presa en consideració per la lingüística, quan es fa referència, per exemple, a la situació com a element operatiu en tot acte comunicatiu (Bloomfield, 1970, p. 139-140). No cal dir que aquesta dialèctica social ha estat sobretot assenyalada per la sociolingüística. No ens entretindrem, però, en aquesta constatació general per tal com volem orientar aquesta comunicació, sobretot, a l'estudi dels processos d'estandardització emergents.

No podem deixar d'assenyalar, tanmateix, que el caràcter dialèctic de la llengua i dels processos de l'estandardització ha estat reconegut de manera general pels estudiosos d'aquestes dinàmiques. El Cercle Lingüístic de Praga amb Matheusius al capdavant ha partit de l'existència d'una certa plasticitat de la llengua, és a dir, d'una dialèctica social. Pompeu Fabra mateix mostra en les seves propostes i els seus criteris entorn de l'estandardització (entorn del procés de formació de la llengua literària, utilitzant la seva terminologia) una aplicació molt afinada de la dialèctica social que es manifestà en la seva reconeguda prudència, fonamentada sempre en la verificació de l'ús social, a l'hora de promoure mesures estandarditzadores. I d'ençà del darrer terç del segle xx, les consideracions esdevenen generals i habituals: Lamuela i Murgades (1984), Nadal (1992), Lamuela (1994), etc. En el tombant del segle xxi, no podem deixar d'esmentar, en aquest sentit, experts lingüistes i sociolingüistes amazics (Boukous, 1995 i 2009; Ameer, 2009).

1. CONCEPCIÓ SOCIAL I DIALÈCTICA DE LA VARIACIÓ LINGÜÍSTICA I DE LA FORMACIÓ DEL SIGNIFICAT

És important estudiar el procés de formació del significat per a tractar la qüestió de la variació lingüística. Si observem el procés de formació del significat des d'un enfocament dialèctic, podem constatar que el significat és un fenomen relatiu; neix d'una relació: es forma per la coincidència de dos factors fonamentals, l'emissió lingüística i la situació comunicativa en la qual té lloc aquesta emissió. Una emissió lingüística només pren significat en una situació comunicativa concreta, combinant dins el cervell dues percepcions, la percepció de l'emissió lingüística, que podríem anomenar, també, *impressió lingüística*, i la percepció de la situació comunicativa (o context comunicatiu), que podríem anomenar *impressió contextual*.

El significat és, doncs, en primer lloc, el resultat d'una convenció establerta socialment. Aquesta convenció d'origen binari (emissió/situació) és el resultat de les ocurrències comunicatives, de tal manera que els significats s'estableixen segons la freqüència social de les ocurrències. I, en segon lloc, l'aprehensió individual d'aquesta combinació binària de percepcions depèn de l'experiència social

de l'individu, el qual estableix el grau de semblança o de diferència existent entre les diverses percepcions binàries (ocurrències) successives. El significat no és un fenomen fix sinó que és un procés variable, pel fet que mai no es produeix una emissió lingüística exacta a una altra, ni una situació comunicativa exacta a una altra.

Les accepcions més establertes de les paraules i de les frases no són altra cosa que el resultat de les ocurrències més freqüents. La variació lingüística (nous mots o noves accepcions d'un mateix mot) es produeix per desviacions de l'un o l'altre dels factors binaris concurrents esmentats. Pot variar l'emissió lingüística davant una mateixa situació comunicativa o pot variar la situació comunicativa (es poden produir diferències en la forma de l'objecte designat, en la col·locació dels parlants o en el context cultural, etc.). Si aquesta variació (del mot o de la situació) esdevé freqüent, dona lloc a un nou mot o a una nova accepció, reconeguts socialment (com en les accepcions recollides als diccionaris, etc.).

En resum: els conceptes *llengua* i *parla* són dos aspectes d'un mateix fenomen, un fenomen que tendeix, d'una banda, a variar (tal com hem descrit adés) però que, d'altra banda, tendeix també a l'estabilitat, pel fet que ha de poder garantir, de manera suficient, la intercomunicació en el si del grup lingüístic. Recordem que Mathesius ja afirmava que la llengua posseeix una estabilitat flexible. Sistema lingüístic general i realització lingüística concreta no sols no són conceptes separats, sinó que s'influeixen mútuament de manera dialèctica. Pel que fa a l'estructura i el funcionament bàsics de la llengua (com a repertori doblement articulat, amb una estructura finita i il·limitadament expandible), remetem als nostres treballs (Castellanos, 2010 i 2011). Convé que recordem, ara també, les aproximacions de Ferrater (1981) en el mateix sentit quan descriu la llengua per la seva composició d'elements discrets, capaços de contrastar-se i combinar-se entre ells.

Aquestes descripcions són el fonament material de la dialèctica entre estructura i variació en el fenomen lingüístic, en la mesura que la rigidesa estructural garanteix l'estabilitat del sistema i la creativitat il·limitada produeix la variació.

2. ASPECTES LINGÜÍSTICS I SOCIOPOLÍTICS EN LA INDIVIDUACIÓ

Al llibre *Llengua, dialectes i estandardització* (Castellanos, 2000) analitzem quines són les condicions que fan que un conjunt de parlars assoleixi el grau de cohesió necessari per a fer efectiva l'existència d'una llengua estàndard referencial comuna.

Observant globalment la distribució geogràfica universal dels parlars, cal partir de l'anàlisi de les grans àrees amb un grau d'homogeneïtat establert en el si de

cadascuna, anomenades *continuums lingüístics*. Aquesta realitat és definida pel fet que en el si d'un continuum lingüístic existeix una gradació de les característiques lingüístiques, de manera que és possible la intercomprensió entre parlars veïns pertanyents al mateix continuum (seguim la definició de Chambers i Trudgill, 1994, p. 23). És evident que aquest factor d'intercomprensió que existeix entre parlars veïns pot no existir entre parlars que es trobin allunyats entre ells dins el mateix continuum. També és possible que, a causa del fenomen gradual de diferenciació interna, dins un mateix continuum existeixi més d'una llengua estandaritzada i reconeguda amb la seva individualitat pròpia i que, d'altra banda, hi puguin haver dins un mateix continuum parlars sense estandaritzar o d'assignació dubtosa entre les diferents llengües referencials que s'hagin desenvolupat.

L'observació de diferents continuums lingüístics ens mostra la complexitat d'aquests processos d'agrupació de parlars. Un primer cas a observar pot ser el continuum format per les diferents llengües escandinaves, objecte fins avui d'estudis extensos i detallats, en el si del qual han tingut lloc fenòmens de canvis d'assignació de parlars, com és el cas del parlar d'Escània que era considerat un dialecte danès fins al segle XVII i que va ser considerat tot seguit una variant de suec. El continuum de les llengües escandinaves ha donat lloc, també, a un altre fenomen específic d'individuació, el de la individuació múltiple, que és aquella que té lloc damunt un continuum lingüístic que hauria permès, altrament, una individuació simple (és a dir, amb un grau d'homogeneïtat interna que hauria pogut permetre una única assignació individuadora). Les llengües escandinaves ens poden exemplificar, encara, un altre fenomen important, el de la individuació complexa de la llengua noruega, en la qual s'han desenvolupat dues llengües estàndards, conegudes com a *nynorsk* i *bokmål*.

Fora de l'àrea escandinava, en el si de l'àrea que podem anomenar per simplificar *germànica continental*, existeix un altre fenomen remarcable, el de la individuació lingüísticament irregular dels diferents estàndards. És sabut que els parlars germànics continentals constitueixen un continuum lingüístic format per un conjunt de varietats conegudes històricament per designacions regionals i globals sovint poc definides, que han abocat a dues llengües estàndards, l'alemany i el neerlandès. Ja des de la baixa edat mitjana aquests parlars han estat coneguts amb les denominacions de *dietsch*, *duutsch* o *deutsch*, que volia dir 'pertanyent al poble', en oposició al llatí, principalment. Però les diferències en el si dels parlars germànics continentals no responen, des del punt de vista estrictament lingüístic, a aquesta doble assignació. La diferenciació lingüística principal dins aquesta àrea s'estableix entre els parlars anomenats *alt alemanys* i el grup dels parlars *baix alemanys* (incloent-hi el neerlandès). Observem, doncs, que aquest procés de formació de llengües estàndards en el si de les llengües germàniques continentals s'ha polaritzat en l'estàndard alt alemany i l'estàndard neerlandès, i no ha seguit,

per tant, la divisió a partir dels trets lingüístics més remarcables que establiria la diferència més marcada entre els parlars baix alemanys i els alt alemanys. Les raons d'aquest procés d'individuació irregular són, doncs, d'ordre extralingüístic.

Un altre cas també remarcable d'individuació irregular és el del contínuum catalanooccità, contínuum dividit en un conjunt de dialectes principals dels quals els més diferenciats del nucli central llenguadocià són el català i el gascó. En la seva gramàtica, Loïs Alibert (1979, p. XVI-XVII) assenyala una dotzena de diferències entre aquests tres parlars esmentats. Una anàlisi estrictament lingüística permetria de considerar de manera semblant, tant el gascó com el català, com a varietats d'una mateixa llengua i faria possible de preconitzar, així, un sol estàndard per al conjunt catalanooccità o permetria, també, processos diferenciats per al català i per al gascó. La proposta d'un sol estàndard fou en certa manera el sentiment general entre els escriptors i estudiosos en una primera època de la renaixença occitana i catalana del segle XIX en què tots els parlars es reconeixien en la llengua antiga de l'«edat d'or», l'anomenat «llemosí». Els gramàtics occitans ho preconitzaren més obertament en aquests termes almenys fins al primer terç del segle XX (1934), en què tingué lloc la presa de posició d'un grup important d'intel·lectuals catalans, entre els quals Pompeu Fabra. En aquell manifest intítulat «Desviacions en els conceptes de Llengua i de Pàtria» (*La Veu de Catalunya*, 6 de maig de 1934) són criticades de manera explícita aquestes posicions panoccitanes: «La nostra Pàtria, per a nosaltres, és el territori on es parla la llengua catalana», territori que identifica amb els Països Catalans. La presa de posició del manifest respecte a la diferenciació entre català i occità és clara:

[...] avui la lingüística afirma que el català i la llengua d'oc —coneguda per tots els romanistes amb el nom de provençal— són dues llengües diferents, constitueixen dos grups lingüístics a part, malgrat les semblances de diversa índole que hom hi pugui trobar, les quals no són més grans que les que hi ha entre el castellà i el portuguès.

A la nostra manera de veure, tot i les argumentacions d'ordre lingüístic de les diferents posicions, les raons fonamentals que les motivaven eren de tipus social i polític. El fet és que d'aleshores ençà, tot i posseir en conjunt una norma convergent, els estàndards i les denominacions s'han dividit en dos, el català i l'occità, sense seguir, per tant, de manera estricta i única les característiques de caire únicament lingüístic existents. Cal considerar, doncs, que de manera general la individuació és el resultat de forces socials centrípetes i centrífugues contraposades que incideixen en un fenomen d'identificació social, unes forces en les quals els factors d'ordre lingüístic hi són lògicament, també, avaluable.

La relació entre la llengua referencial i els dialectes que s'hi relacionen depèn, d'una banda, de la distància lingüística relativa de cada dialecte respecte a la llen-

gua. I, d'altra banda, depèn també de diferents factors de cohesió i d'identificació geoètnica, factors que, com sabem, són també de caràcter relatiu.

Des del punt de vista estrictament lingüístic, és possible d'establir tres nivells de distància entre parlars, per a la descripció dels quals remetem a Castellanos (2000, p. 49). Per a donar-ne una idea general, posem com a exemples de la distància de primer grau o D1 la que hi ha entre el valencià i el mallorquí, o entre l'andalús i el castellà. Una de segon grau, D2, seria l'existent entre el francès i l'italià. I una de tercer grau, entre el català i el basc.

La intercomprensió només fóra, doncs, possible en els graus primer i segon de distància. Es pot deduir, per tant, també, que dos parlars amb distància de primer grau poden ésser dialectes d'una mateixa llengua. La identificació referencial només serà, però, possible en el terreny lingüístic si les distàncies lingüístiques relatives (D1 o D2) permeten d'establir relacions d'atracció en un sentit i en l'altre. En el cas d'equilibris de forces, diferents factors de tipus social relacionats amb els usos lingüístics (utilitat social d'un estàndard o de l'altre) poden tenir un paper definitiu en el decantament de les opcions.

Aquesta definició relativa (dialèctica) és la que determina les possibilitats d'identificació i les necessitats d'elaboració que pot assumir tot parlar: una distància de «grau 1» pot permetre l'aparició d'un codi elaborat propi, que ha optat per una diferenciació (una individuació) per raons extralingüístiques, com és el cas de les llengües escandinaves. I una distància de «grau 2» entre un parlar i el seu codi estàndard de referència (com es pot esdevenir entre el francès i els parlars occitans) permet parlar de situació de subordinació.

3. RELACIÓ DIALÈCTICA ENTRE LLENGUA ESTÀNDARD I DIALECTES

Analitzarem, tot seguit, la dialèctica existent entre la llengua estàndard ja establerta i els dialectes que s'hi identifiquen. Apuntarem, concretament, que aquest fenomen dialèctic té repercussions fins i tot en el procés mateix d'elaboració de la llengua estàndard, un cop ja s'ha començat a establir la seva funció referencial; d'una manera general, podem dir que la norma lingüística esdevé més inflexible en situacions de resistència de la comunitat lingüística. Aquest és el cas assenyalat per al francès del Quebec (Castellanos, 2000, p. 48) i també per a la relació existent entre les llengües escandinaves, les quals incrementen o disminueixen les iniciatives de col·laboració en l'estandardització (neologia conjunta, etc.) en funció de l'evolució del context sociopolític.

L'estudi del *pluricentrisme* (característica de les llengües que tenen més d'un centre normatiu com el cas de l'anglès amb centres als Estats Units, Anglaterra, Austràlia, etc., i de l'alemany, amb Alemanya i Àustria, etc.) ens mostra també

l'existència de forces socials d'aquest ordre. Les temptatives de separació o d'aproximació entre els diferents centres normatius de l'anglès, de l'alemany, etc. —tal com ens recorda l'obra de Clyne *et al.* (1992, p. 457)—, també depenen de forces i de tendències que operen d'una manera variable en elles mateixes i relativa en la seva contraposició amb altres forces exteriors d'origen lingüístic i social.

La consciència de grup intervé en la constitució i el manteniment de la referencialitat lingüística. I depèn de factors d'estructuració sociopolítica, com l'existència d'un centre de referència (o més d'un) que permeti d'orientar i projectar la identificació més enllà de l'àrea més immediata de relació dels individus; la consciència col·lectiva del grup en qüestió en les diferents zones; la influència política i ideològica dominant damunt el grup en qüestió... (Remetem als treballs d'Aracil, Cobarrubias, Ninyoles, Lamuela, Junyent, etc., per a l'estudi de la minorització.)

En la regulació de la relació entre llengua estàndard i dialecte, cal prendre en consideració, doncs, l'entorn geopolític.

Un cop feta aquesta descripció de l'aspecte de la variació referent a la llengua estàndard, convé assenyalar, des d'un punt de vista general, que la llengua, en tant que realitat referencial supradialectal, no és altra cosa que una fixació selectiva que tendeix a posar en relleu l'aspecte estructural del llenguatge. I aquesta característica de la llengua és constatable tant si la referencialitat de la llengua s'estén a una variació àmplia de lectes, com si la variació és més restringida. Ens trobem, doncs, amb un fenomen de caràcter general sotmès a dialèctiques internes i externes, com hem vist.

4. LA DIALÈCTICA PRÒPIA DELS PROCESSOS D'ESTANDARDITZACIÓ EMERGENTS

Ja hem vist que la individuació no té lloc tan sols per una dinàmica general interna entre la llengua i els dialectes que s'hi relacionen. En l'estudi dels processos d'individuació emergents hem de partir de la consideració general que cada nova referencialitat en les societats hodiernes, societats establertes políticament, amb poders ben constituïts i llengües oficials omnipresents, emergeix molt sovint a través d'un procés dialèctic entre diferents varietats potencialment referencials: la que pugna per emergir, és a dir, la llengua nova; i la llengua preexistent. L'estudi general dels processos d'estandardització lingüística és, de fet, avui dia l'estudi de l'estandardització de llengües emergents. És, doncs, l'estudi dels processos marcats per una dialèctica de contraposició entre referencialitats diferents.

Ens podem preguntar, finalment, quan la individuació pot fracassar, quan ens podem trobar amb casos d'indeterminació en els processos d'emergència d'una nova llengua estàndard. Els casos possibles, a parer meu, són dos:

— El cas de *distància lingüística inapropiada*: una distància lingüística excessiva (de grau 2 o 3) pot dificultar o fer impossible la identificació referencial.

— El cas de *forces sociopolítiques insuficients*: una identificació social insuficient pot fer inviable l'emergència d'una llengua nova.

Per tal de poder abordar adequadament la qüestió, és important precisar el concepte *individuació*. Cal establir, sobretot, una diferenciació entre aquest concepte *individuació* i el concepte *elaboració d'una llengua estàndard*, en el sentit que, per tal que hi hagi individuació, no és imprescindible que existeixi un grau d'elaboració de la llengua comparable al de les llengües estàndards més elaborades, sinó tan sols el grau d'elaboració que permeti d'establir la seva referencialitat. Ha de ser possible el desenvolupament d'una funcionalitat operativa en el si de la comunitat lingüística, fenomen que evidentment depèn de la seva situació sociolingüística, una situació que ha de permetre uns usos socials generals en la vida quotidiana de la comunitat.

Es tracta, doncs, d'un fenomen amb dues cares: internament ha d'existir una identificació referencial i ha de ser possible un ús social generalitzat, i, externament, hi ha d'haver distinció social envers les referencialitats precedents.

En conseqüència, no es pot dir que hi hagi cap element absolut que pugui determinar si un parlar ateny (o pot atènyer) —o no— la individuació. Ni tan sols cal que existeixi un diasistema extens damunt el qual es pugui individuar una llengua referencial. L'èxit d'aquest procés depèn, fonamentalment, de factors polítics i socials interns (consciència i cohesió del grup lingüístic en qüestió) i externs (entorn polític i sociolingüístic al qual es troba sotmès un grup lingüístic determinat).

5. CONSIDERACIONS FINALS

En general, podem constatar, a l'hora d'examinar diferents contínuums lingüístics, l'evidència segons la qual els processos complexos d'individuació no es poden entendre considerant únicament els aspectes lingüístics. La teoria dialèctica de la individuació que hem esbossat s'ha d'entendre, doncs, com una proposta general en què la consciència del caràcter dialèctic del procés pot ajudar a abordar els diferents fenòmens que s'hi produeixen.

En aquesta comunicació hem observat diverses manifestacions dels processos d'estandardització, i hem pogut constatar que tots es troben travessats per formes de dialèctica. Des de la llengua mateixa que és variació i estructura alhora; fins

també el significat, que és un fenomen que hem observat que és de caràcter relatiu i, per tant, sotmès a una forma de dialèctica; tot incloent-hi, evidentment, la relació que existeix entre els parlars i les seves llengües referencials corresponents. Tot és dialèctic.

En aquest context, l'estandardització, com qualsevol intervenció sobre la variació lingüística, està inscrita en la dinàmica social i té, per aquesta raó, implicacions ideològiques, com sabem (perquè partim de la constatació que la ideologia es transmet en bona part a través de la regulació de la variació). En el cas de l'aparició d'una nova realitat lingüística referencial, és a dir, en els processos d'individuació emergents, la dialèctica hi és encara més complexa pel fet que cada nova llengua emergent guanya la seva referencialitat a través d'una pugna en què intervenen factors diversos d'ordre lingüístic i sociopolític.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALIBERT, Loïs (1979). *Gramatica occitana segon los parlars langadocians*. Montpeller: CEO.
- AMEUR, Meftaha (2009). «Aménagement linguistique de l'amazighe: pour une approche polynomique». *Asinag* [Rabat: IRCAM], núm. 3, p. 75-88.
- ARACIL, Lluís V. (1982). *Papers de sociolingüística*. Barcelona: La Magrana.
- (1983). *Dir la realitat*. Barcelona: Països Catalans.
- BLOOMFIELD, Leonard (1970 [1935]). *The language*. Londres: Unwin University Books.
- BOUKOUS, Ahmed (1995). *Société, langues et cultures au Maroc: Enjeux symboliques*. Rabat: Université Mohamed V. Faculté des Lettres et des Sciences Humaines.
- (2009). «Aménagement de l'amazighe: pour une planification stratégique». *Asinag* [Rabat: IRCAM], núm. 3, p. 13-40.
- CASTELLANOS, Carles (2000). *Llengua, dialectes i estandardització*. Barcelona: Octaedro.
- (2010). *Traducció i ideologia*. Girona: Documenta Universitaria.
- (2011). «Structure et variation dans le phénomène de l'individuation linguistique». A: *L'espace des langues: VIII Colloqui Internacional Problemes i Mètodes d'Història de la Llengua: 20, 21 i 22 de juny de 2011*. París: L'Harmattan.
- CHAMBERS, Jack K.; TRUDGILL, Peter (1994). *La dialectologia*. Madrid: Visor.
- CLYNE, Michael [et al.] (1992). *Pluricentric languages: Differing norms in different nations*. Berlín; Nova York: Mouton de Gruyter.
- COBARRUBIAS, Juan (1983). «Ethical issues in status planning». A: COBARRUBIAS, Juan; FISHMAN, Joshua A. (ed.). *Progress in language planning*. Berlín; Nova York; Amsterdam: Mouton.
- FERRATER, Gabriel (1981). *Sobre el llenguatge*. Barcelona: Quaderns Crema.
- JUNYENT, Carme (1992). *Vida i mort de les llengües*. Barcelona: Empúries.
- LAMUELA, Xavier (1987). *Català, occità, friülà: Llengües subordinades i planificació lingüística*. Barcelona: Quaderns Crema.
- (1994). *Estandardització i establiment de les llengües*. Barcelona: Edicions 62.

- LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep (1984). *Teoria de la llengua literària, segons Fabra*.
Barcelona: Quaderns Crema.
- NADAL, Josep M. (1992). *Llengua escrita i llengua parlada*. Barcelona: Quaderns Crema.
- NINYOLES, Rafael (1971). *Idioma i prejudici*. Palma: Moll.